

Från digerdöden till HIV-epidemi

Ny norsk bok om farliga epidemier som rättsligt problem

av Hasse Ytterberg

**Anmeldelse av Asbjørn Kjønstad och Fredrik Mellbye:
AIDS og juss, Oslo 1987**

Boken "AIDS og juss" handlar om kampen mot smittsamma sjukdomar, och är skriven av Asbjørn Kjønstad och Fredrik Mellbye. De delar som skrivits av Kjønstad lades också fram som diskussionsunderlag vid nordiska juristmötet i Helsingfors i augusti 1987, under rubriken "Farliga epidemier som rättsligt problem".

Asbjørn Kjønstad är professor i rättsvetenskap vid universitetet i Oslo och Fredrik Mellbye har varit såväl stadsläkare i Tromsø, överläkare vid helsedirektoratet, som stadsläkare i Oslo.

Redan huvudtiteln "AIDS og juss" ger egentligen en ganska missvisande bild av vad boken handlar om. Till största delen behandlas nämligen de klassiska epidemierna i historiskt perspektiv. Digerdödens härjningar i Norge under medeltiden liksom tuberkulosens under 1800- och 1900-talen ges stort utrymme. "AIDS og juss" är på det stora hela en intressant översikt över hur människorna i olika tider plågats av smittsamma sjukdomar och hur myndigheter och politiker på olika sätt, med eller utan rättsliga medel till sitt förfogande, försökt att stoppa epidemiernas framfart.

"AIDS og juss" är som sagt skriven av två författare tillsammans och redan i förordet till boken betonas att de olika kapitlen är skrivna av författarna var för sig. Det är bra att man redan från början klargör detta, men icke desto mindre tycker jag att detta skrivsätt tillhör bokens svagheter eftersom den ändå ger intryck av att vilja vara en helhet och inte en antologi bestående av från varandra fristående artiklar. Bokens avslutande kapitel ägnas åt att blicka framåt och först där blir HIV och AIDS huvudtemat. De bakgrundsskildringar som givits i de tidigare kapitlen tycks inte ha avsatt några tydliga spår i de avslutande slutsatserna.

Kjønstads avsnitt

Asbjørn Kjønstad inleder boken med två kapitel där det första är en allmän tillbakablick på hur man under medeltiden och framåt bemött hotet

från svåra epidemier som digerdöden, koleran och spetälskan. Det andre är en genomgång av de grundprinciper som präglar den gällande epidemilagstiftningen i Norge. För den som inte är speciellt insatt i dessa områden vill jag varmt rekommendera en stunds givande läsning av den här boken. Det finns emellertid vissa i mitt tycke något försåtliga undertoner i det historiska avsnittet där Kjønstad beskriver hur, av liberalismen inspirerade, lagstiftare genom sitt motstånd mot ingående tvingande lagstiftning skulle ha gjort sig skyldiga till att spridningen t ex av koleraepidemierna i Norge och Danmark på 1850-talet fick den utbredning som blev fallet. Det hade varit hederligare att klart utsäga detta, om man tycker dessa jurister och politiker bättre borde ha insett vart denna inställning skulle leda.

Mellbyes avsnitt

De delar som enligt mitt förmenande är klart mest givande är de mittenpartier som skrivits av Fredrik Mellbye och som ger läsaren förmånen att få ta del av Mellbyes mycket rika erfarenhet som stadsläkare på olika håll och ordförande i lokala helseråd m.m. Jag kan inte låta bli att ta med två citat av Mellbye eftersom de koncentrerat uttrycker viktiga insikter att bära med sig i arbetet med smittsamma sjukdomar liksom med smittskyddslagstiftning:

- "Epidemiologisk arbeid består mer i å bruke vett og fantasi, enn loven"
- "Epidemier bekjempes på grunnlag av praktiske erfaringer og ikke på grunn av teoretisk logikk".

Toge de som har det yttersta ansvaret för smittskyddspolitiken i de olika nordiska länderna sådant som ledstjärna vore mycket vunnet.

Om massmedias roll

Beträffande Mellbyes delar i "AIDS og juss" finns det anledning att vara kritisk mot hans inställning till massmedierna. Samtidigt som han hävdar att man inte kan bedriva effektivt smittskyddsarbete utan att använda sig av press och andra media så för han också en diskussion om möjligheten av att med stöd av en kommande lagstiftning kunna ingripa mot den som "mot bedre vitende eller uaktsomt driver desinformasjon under en pågående epidemi". Jag tror att de flesta som arbetar med HIV/AIDS-frågor, liksom Fredrik Mellbye, ibland förtvivlar över massmedias sätt att skriva om smittskydd, men icke desto mindre tror jag det står mer att förlora än att vinna på att försöka lägga munkavle på oinformerade journalister och reportrar.

Traditionellt synsätt är begränsande

Som jeg redan sagt tycker jeg att "AIDS og juss" är en utmärkt bok för

den som vill sätta sig in i smittskyddsfrågor i allmänhet och dessas förhållande till lagstiftningen i synnerhet. Dess främsta förtjänst är, enligt min mening, dess lågmäldhet och nyanserade sätt att beskriva de stundtals mycket komplicerade problemen. Den ger därmed stort utrymme för läsaren att gå vidare och läsa mera och att själv bilda sig en egen uppfattning. Mellbyes och Kjønstads bok är emellertid en mycket traditionell framställning av de smittsamma sjukdomarna som ett rättsligt problem. I stort sätt hela bakgrundsmaterialet rör smittsamma sjukdomar av annat slag än HIV-infektion, medan slutsatserna för framtiden handlar just om HIV og AIDS. Det är en stor brist att de mycket specifika faktorer som är vid handen när HIV-epidemin skall bekämpas får en mycket ringa plats i framställningen.

Vad jag menar är:

- a) HIV-infektion drabbar grupper som redan tidigare är hårt utsatta i samhället, narkomaner och män som har sex med andra män.
- b) Bland åtminstone homo- och bisexuella män finns också en stark misstro mot hälso- och sjukvården p.g.a. dåliga erfarenheter och fördomsfullt bemötande sedan tidigare.
- c) Inkubationstiden kan vara mycket lång och sjukdomsförloppet kan fortgå symtomfritt.
- d) Det finns ingen behandling att erbjuda för att bota infektionen och åstadkomma smittfrihet.
- e) De sjukdomstillstånd som kan utvecklas som konsekvens av HIV-infektion kan vara mycket allvarliga och t o m livshotande. Å andra sidan är det svårt att bli smittad; man kan välja om man vill utsätta sig för smitta eller ej förutsatt att man är välinformerad om t ex säkrare sex.

När man skall ta ställning till om en given sjukdom, eller smitta, skall omfattas av lagstiftningsåtgärder i allmänhet och tvångsåtgärder i synnerhet, räcker det alltså inte att på traditionellt vis ta reda på om det rör sig om en särdeles farlig sjukdom, en mycket eller lite smittsam sjukdom, med snabb eller långsam spridning o s v. Det viktigaste av allt måste vara att ställa sig frågan om en lagstiftning som ger möjligheter till stora inskränkningar av den personliga integriteten, eller ingående tvångsåtgärder, vid en sammanvägd bedömning ger en, totalt sett, nettovinst eller nettoförlust jämfört med andra metoder. Den frågan får i Kjønstads och Mellbyes bok inte den uppmärksamhet den förtjänar.

I vår del av världen drabbar HIV-epidemin, som nämnts, främst män som har sex med andra män och intravenöst missbrukande narkomaner. Beträffande narkomaner saknar jag tillräcklig kunskap för att med någon större säkerhet våga uttala mig om olika metoders nettoeffekter på smitt-

spridning. Däremot vet jag att, vad gäller gruppen homo- och bisexuella män, det är och kommer att bli mycket svårt att ta igen på gungorna (skyddande lagstiftning, information, anonymitet) vad man förlorar på karusellerna (obligatorisk registrering, isolering på sjukhus m.m.).

Avslutande frågor

Några frågor som ställer till stora problem i Sverige och som bör beaktas vid diskussioner om lagstiftningsåtgärder i andra nordiska länder är:

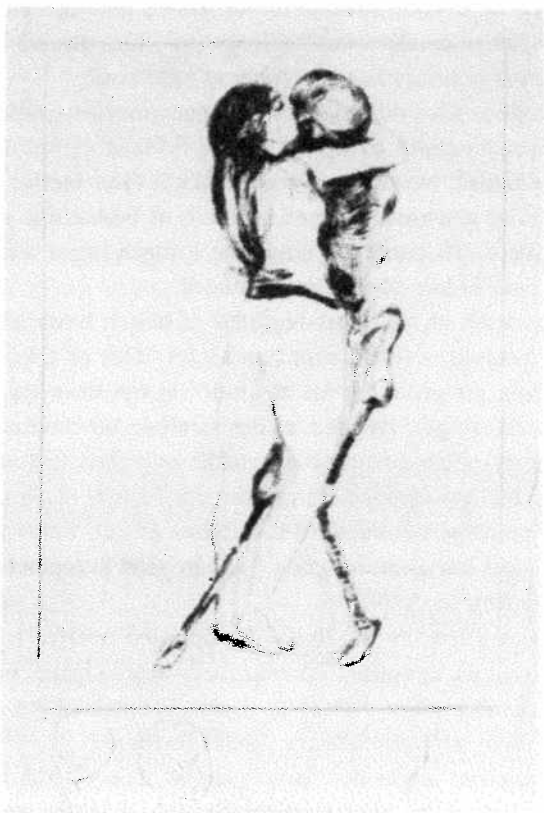
1. Är det lämpligt att lägga upp ADB-register över HIV-positiva personer med angivande av riskgruppsstillhörighet (t ex homosexuell, bisexuell) så som sker i Sverige? Artikel 6 i den europeiska datakonventionen säger att uppgifter av känslig art, som det är fråga om här, inte får bli föremål för ADB-behandling om inte nationell lag uppställer ett ändamålsenligt skydd. Enligt min mening är det mycket tveksamt om detta register verkligen uppfyller kravet på ändamålsenligt skydd, enligt artikel 6. I det svenska registret är det dessutom möjligt att identifiera enskilda personer under längre tid än vad som är nödvändigt med hänsyn till syftet med registret. Med vetskap om att den svenska datainspektionen var mycket tveksam till att ge tillstånd till registret och att beslutet skall omprövas, är det därför viktigt att utformningen av ADB-register över HIV-positiva noga övervägs innan sådana inrättas.
2. Borde inte den som tvångsintas på sjukhus med stöd av smittskyddslag få rätt till juridisk hjälp av ett offentligt biträde? Vid tvångsomhändertagande enligt de svenska sociallagarna LVU och LVM har vederbörande sådan rätt till offentligt biträde.
3. Frågan om sekretesskyddets utformning. Sekretessbestämmelserna inom hälso- och sjukvården må vara aldrig så väl utformade; erfarenheten visar likafullt att de inte tillämpas på ett tillfredställande sätt i praktiken. Då smittskyddsinsatser görs med stöd av tvångsbetonad lagstiftning framstår sekretesskyddet som en speciellt viktig fråga att beakta.
4. Hur kan man, å ena sidan, försvara ett införande av lagar och förordningar som innebär tvingande pålagor för den som är HIV-smittad när, å andra sidan, de HIV-positivas rättigheter hela tiden åsidosätts (rätten till sjukvård, tandvård, skydd mot obefogade omplaceringar etc)? (jfr Henki Hauge Karlsen - fallet i Retfaerd nr. 37).
5. En avslutande allmän fråga är om de lagstiftande politikerna verkligen har för avsikt att införa en lagstiftning som skall tillämpas eller en som endast skall tjäna som markering av stundens allvar?

Detta är frågor som tyvärr inte får någon behandling i Asbjørn Kjønstads och Frederik Mellbyes bok "AIDS og juss". Det fråntar emellertid inte dess

utmärkta kvaliteter som en grundläggande och översiktlig redovisning av problem i samband med kampen mot smittsamma sjukdomar - "fra svartedauen til HIV-epidemien".

Forfatteroplysninger:

Hasse Ytterberg, Rättstolk och studerar juridik vid Stockholms Universitet; ledamot av RFSLs förbundsstyrelse och verksam inom RFSL's social-juridiska verksamhet bland homosexuella.

»Kvinnen og døden», Edvard Munch